

ELS CONCEPTES MORFOLÒGICS BÀSICS EN L'ENSENYAMENT MITJÀ: ALTERNATIVA

Sara Martínez Fraile

(IES Jorge Manrique, Motilla del Palancar, Cuenca)

Publicació:

Martínez Fraile, Sara (2015): «Els conceptes morfològics bàsics en l'ensenyament secundari: alternativa», *Tejuelo. Didáctica de la lengua y de la literatura. Educación*, vol. 22, núm. 1, p. 191-214, <http://mascvuex.unex.es/revistas/index.php/tejuelo/index>.

RESUM

Este article complementa l'estat de la qüestió, de Saragossà (article anterior). La primera part intenta superar les dificultats per a definir la concordança i el gènere. La concordança està presentada com a una repetició d'una informació que ja dona el nucli sintàctic (§2.3-§2.4). El gènere va unit a la pluralitat de conjugacions (4 en llatí) i declinacions (5 en llatí). Són classificacions en què ha desaparegut la causa de la creació (§2.5). Per això el trio *pensà / entengué / preferí* no comporta tres valors diferents, i tampoc el duo *finestr-a / carrer* (femení / masculí). Per a entendre la dualitat *pense / he pensat* (o *walked / will walk*: «verb + temps» / «temps + verb»), el treball reflexiona primer sobre les tres fases de formació de les llengües (1a.: noms només; 2a.: verbs i adjectius; 3a.: categoria relacionant, temps, intensificació de l'adjectiu); i, tot seguit, busca el motiu per a passar dels casos a les preposicions, de *pensí a vaig pensar*, i de *longer* (anglès) a *més llarg* (§3). La proposta feta permet entendre l'evolució de les llengües i explica

per què n'hi han amb molta flexió, amb poca i sense flexió. La proposta desplegada ajuda a recuperar la concepció universal de la teoria lingüística.

Paraules clau: escola, morfologia, concordança, gènere, declinacions, conjugacions, concepció universal de la teoria lingüística

ABSTRACT

This article complements the article that analyzes the habitual treatment of the morphology in the secondary school, by A. Saragossà. It offers an alternative. The first part has as objective overcoming difficulties for defining two complicated concepts (agreement, gender). Agreement is presented as repetition of information that the syntactic core has already given. Gender is joined to plurality of conjugations (4 in Latin) and declinations (5 in Latin). Both are classifications which the cause of creation has disappeared. For this reason, the trio *pensà/entengué/prefer* hasn't different values, and the duo *finestr-a/carrer* (feminine/masculine) neither. In order to deal the duality *pense/he pensat* (or *walked/will walk*: «verb + time» against «time + verb»), the article reflects on the three phases of languages formation (1st: nouns; 2nd: verbs and adjectives; 3rd: relational category, time, intensification of adjective) and why in a specific moment languages need to change from cases to prepositions, from *pensí* to *vaig pensar* and from *longer* to *més llarg*. The proposal made allows to deal the evolution of the languages and it explains why there are languages with a lot of inflection, little and other without it. That is an important factor to recover the universal conception of the linguistic theory.

Key words: secondary school, morphology, agreement, gender, declinations, conjugations, universal conception of the linguistic theory

1. INTRODUCCIÓ

L'article «Els conceptes morfològics bàsics en l'ensenyament secundari: actuacions habituals», d'Abelard Saragossà, mostra com actuen els manuals escolars davant l'ensenyament de la morfologia. El panorama que descriu justifica este article, que té com a finalitat presentar una proposta per a explicar les nocions fonamentals de la morfologia o flexió d'una manera simple i aplicable, i evitar així les anomalies metodològiques i pedagògiques que descriu Saragossà.

Partirem del principi que la definició de qualsevol concepte lingüístic ha de començar per explicar quin valor aporta a la comunicació lingüística. També, considerarem la concepció històrica de la morfologia, flexió o accidents gramaticals, limitada a sis nocions: gènere, nombre i cas en el nom; temps en el verb; concordança en l'adjectiu i en el verb; i comparació de l'adjectiu:

1. Exemples dels conceptes de la morfologia o flexió
 - a. gènere: *lle-ó/lleo-na*;
 - b. nombre: *germàl/german-s, cadira/cadire-s*;
 - c. cas: *fili-ae* en llatí;
 - d. temps del verb: *pens-e, pens-ava, pens-í, pensar-é...*;
 - e. concordança de l'adjectiu en gènere i nombre: *eix-e xic bonic/ eix-a xic-a bonic-a / eix-os xic-s bonic- s/ eix-es xiqu-es boniqu-es*;
 - f. concordança del verb en persona gramatical: *jo pens-e, tu pens-es, ell pens-a...*
 - g. comparació de l'adjectiu: *long-er* en anglés, *fort-ior* en llatí;

Com constata Saragossà (2015: §2), eixes nocions expressades al final de la paraula poden canviar la seua posició i passar a expressar-se davant, cas en què gràficament separem els components:

2. Dos maneres d'expressar els conceptes de la morfologia o flexió
 - a. En la primera fase, al final del nom, de l'adjectiu i del verb: *filiae, fortior, amauimus*.
 - b. En la segona fase, davant del nom, de l'adjectiu i del verb; separació gràfica: *de filla, més fort, hem estimat*.
 - i. De *filiae* a *de filla*

ii. De *fort-ior* a *més fort*

iii. De *am-auimus* a *hem estimat*

La idea de la tradició europea és que la morfologia o flexió estudia un conjunt de conceptes que fan variar la forma de la paraula. Així, *cadira* i *cadires* són la mateixa paraula, i per això només una figura en els diccionaris. En canvi, *fangós* no és una modificació de la paraula *fang*; és una paraula derivada, diferent de la primitiva. En eixe cas, tant la paraula primitiva (*fang*) com la derivada (*fangós*) figuren en els diccionaris (Saragossà, 2005: 53).

3. La morfologia o flexió i les paraules derivades segons la lingüística històrica

a. La paraula amb flexió segueix sent la mateixa paraula.

i. De les quatre formes *lleó*, *lleona*, *lleons*, *lleones*, només una figura en els diccionaris, *lleó*.

b. La paraula derivada és diferent de la primitiva.

i. Els diccionaris contenen tant la primitiva (*fang*) com la derivada (*fangós*).

La manera d'actuar descrita comporta que evitem tota la terminologia lligada a la morfologia del morfema, la majoria introduïda sense definir-la (Saragossà 2015: §4).

El camí que seguirem és el següent: en primer lloc, definirem els conceptes bàsics de l'objecte d'estudi de la morfologia; el gènere, el deixarem per al final (§2.5) perquè és el concepte més complicat dins de la morfologia, com espere que comprovem. En una altra secció (§3), tractarem les dos nocions que constitueixen el cor de la morfologia: la dualitat formes sintètiques (expressió al final del nom, l'adjectiu i el verb: *ferrí*, *fortior*, *pensàrem*) i formes analítiques (expressió davant i separació gràfica: *de ferro*, *més fort*, *vàrem pensar*). Eixes dos nocions permeten explicar com és que l'objecte d'estudi de la morfologia pot ser molt

gran en una llengua, molt reduït en una altra i inexistent en una tercera. Així, hi han llengües amb una quinzena de casos, n'hi han que en tenen uns pocs i n'hi han que no en tenen. D'eixa manera, donarem suport a la concepció universal de la teoria lingüística (que hauria de ser aplicable a totes les llengües).

2. UNA PROPOSTA PER A L'ESCOLA

2.1. EL NOMBRE

Hi han noms comptables i noms no comptables. Són comptables els noms que fan referència a objectes que estan delimitats, de manera que percebem on comencen i on acaben (com ara *una paret*). A partir de la delimitació, podem separar en la realitat els objectes representats per un nom comptable (com ara *paret*) i podem dir si n'hi ha u només (*una paret*) o si n'hi han més d'u (*diverses parets*). Hem arribat a la unitat i la pluralitat. L'efecte és que els podem comptar (*una paret, dos parets, tres parets...*). Als noms comptables, podem aplicar el nombre, que expressa el plural (*paret + s = pluralitat de parets*). En els objectes que no estan delimitats, no és pertinent on comencen i on acaben, de manera que no els podem comptar, com ara *l'aigua, la farina o el formatge*.

Les gramàtiques no solen fonamentar la distinció entre noms comptables i noms no comptables (Badia i Margarit, 1962; Fabra, 1912. 1918. 1956; Marvà, 1932; Moll, 1968 Salvador; Salvador, 1951; Sanchis Guarner, 1950; Valor, 1977). Una excepció és Saragossà (2005: 71).

Si a través del nom només ens referim a un objecte, el nom tindrà la forma bàsica, és a dir, estarà en singular; en canvi, si indiquem més d'un objecte, apareix el plural, que es forma com a regla general afegint una *s* al singular. L'origen d'eixe mitjà està en l'evolució dels casos llatins. Però eixe detall cau fora dels interessos dels alumnes dels instituts.

2.2. EL TEMPS

El temps apareix amb els verbs, de manera que és una de les nocions que fa variar la forma d'eixes paraules. En compte de parlar d'accions i estats, que les gramàtiques no solen definir (GNV 2006: §8.2, §8.5.1) i que un professor no sap explicar bé als alumnes, seguirem la proposta de Saragossà (2005: 34), que substituïx eixa dualitat per *canvis i permanències*. És una dualitat molt més simple i més aplicable, ja que les persones pensen que tota entitat només té dos possibilitats d'existència: canviar (*anar, créixer, morir...*) o no canviar (i, per tant, perdurar). Les permanències són escasses (*ser, estar, paréixer...*).

Per a saber si una entitat ha canviat o perdura, l'hem de comparar en dos moments de la seua existència. Per eixe motiu, les llengües humanes ajunten l'expressió del temps i l'expressió del verb. Quan diem que *La paret ha caigut*, és perquè hi ha hagut un canvi: abans estava dreta; ara està tombada. En l'oració dita (*La paret ha caigut*), la forma verbal *ha caigut* expressa dos conceptes: el contingut semàntic del verb *caure* (un canvi) i el temps que les gramàtiques anomenen pretèrit indefinit (el canvi s'ha produït en un moment anterior al temps en què l'emissor parla, sense que l'emissor sàpia en quin període del passat la paret ha caigut).

2.3. LA CONCORDANÇA DE L'ADJECTIU

La concordança és un altre concepte flexiu que fa variar la forma d'algunes paraules, concretament afecta l'adjectiu i el verb. ¿Per quin motiu les preposicions no concorden i l'adjectiu i el verb sí? La proposta que fa Saragossà (2005: 55) és que l'adjectiu i el verb són dos categories gramaticals que tenen un comportament sintàctic semblant: per a unir un nom a un altre nom, necessitem una categoria relacionant subordinant (*café amb llet*) o coordinant (*café i llet*); en canvi, no necessitem la categoria relacionant quan unim un adjectiu a un nucli nominal (*eix-es + taul-es + vell-es*) i un verb al subjecte (*jo + pens-e*).

¿En què consistix la concordança? ¿Com podem explicar eixa noció als alumnes? Saragossà (2005: 55) proposa que és una conseqüència de les relacions sintàctiques, en la qual un constituent nominal fa que característiques seues tornen a ser expressades pel constituent unit directament, siga l'adjectiu o siga el verb. Amb uns exemples ho comprovarem fàcilment. En *eix-os xic-s bonic-s*, el nucli nominal és un nom masculí en plural; i la terminació *s* de *bonic-s* torna a dir eixa mateixa informació: el nucli és un nom masculí en plural; igual passa en *eix-os*: la terminació *os* torna a dir la mateixa informació que expressa el nucli nominal (*xics*). Si ara diem *aquell-es finestr-es ampl-es*, el nom *finestres* informa al receptor que es tracta d'un nom femení i està en plural, informació que repeteix la terminació *es* de *aquell-es* i de *ampl-es*.

Observem que la concordança no té un valor comunicatiu propi, contràriament al que hem vist parlant del nombre i del temps: la concordança torna a dir una informació del seu nucli. Això obliga a fer-nos esta pregunta: ¿quina és la seua utilitat en la comunicació? En els casos habituals (quan l'adjectiu està al costat del nucli nominal), la concordança no aporta informació útil al receptor. Només en el cas que el parlant elidixca el nucli nominal perquè ja ha aparegut en el discurs previ, la concordança de l'adjectiu pot ser útil. Ho podem comprovar en l'oració següent:

Vull un vestit i una jaqueta, el més car que hi haja i la més bonica que trobes. En l'exemple posat, la concordança de l'adjectiu *car* (masculí i singular) comporta que el seu nucli és *vestit*, i no *jaqueta*. En canvi, el femení singular de *bonic-a* ens permet deduir que el seu nucli nominal elidit és *jaqueta*. El fet que quan parlem molt poques vegades la concordança de l'adjectiu siga útil explica que hi hagen llengües que no en tinguen, com ara l'anglès o el guaraní, llengua del Paraguai i de parts d'uns altres estats sud-americans.

2.4. LA CONCORDANÇA DEL VERB

Hem separat la concordança del verb perquè és més complicada. En l'adjectiu, sovint hi han formes que passen del nom a l'adjectiu. Així, hi ha la mateixa terminació (*es*) en *molt-es finestr-es ampl-es*. En canvi, la concordança del verb amb el subjecte no es veu perquè no hi han formes que passen del subjecte al verb. Ara, només passa el concepte, que és la persona gramatical (primera, segona i tercera del singular, i primera, segona i tercera del plural):² l'emissor, que és la primera persona; el receptor, que és la segona persona, i allò que les gramàtiques anomenen tercera persona, que en realitat és, com assenyala el professor Javier Satorre (2002: 352) de la mà de Benveniste (1972: 171), la no-persona perquè no inclou ni l'emissor ni el receptor. És qualsevol nom comú i qualsevol nom propi que no siga el de l'emissor ni el del receptor.

4. Definició de les persones gramaticals del singular
 - a. Primera del singular: indica l'emissor.
 - b. Segona del singular: expressa el receptor.
 - c. Tercera del singular: representa qualsevol entitat que no siga ni l'emissor ni el receptor.

La primera persona del plural és l'emissor i qualsevol altra persona. La segona persona del plural és una pluralitat de receptors o el receptor i més persones sempre que no incloga l'emissor. Finalment, la tercera del plural és una pluralitat d'entitats que no incloga ni l'emissor ni el receptor o els receptors. En total, $3 \times 2 = 6$ persones gramaticals.

² Pensem que l'origen de l'expressió persona gramatical deu estar en el valor etimològic de la paraula persona: "màscara d'actor", "personatge", ja que els participants de l'acte de parla representen el paper d'emissor o receptor i gramaticalment són emmascarats amb l'expressió *persona gramatical*. De fet, com indica Saragossà (2005: 58), les terminacions que adopta el verb a través de la concordança són la disfressa que es posa cada verb en un temps.

Segons quin siga el subjecte (primera, segona o tercera persona del singular o del plural), el verb adopta una terminació específica o una altra. Un efecte de la concordança del verb amb el subjecte és l'existència de sis formes en cada temps (*jo pens-e, tu pens-es, ell pens-a, nosaltres pens-em, vosaltres pens-eu, ells pens-en*).

Convé insistir que, a diferència del que hem vist en la concordança de l'adjectiu, el verb no pren formes del subjecte, només pren el concepte *persona gramatical*; de manera que, hi ha la mateixa repetició conceptual: en *Jo pens-e*, la terminació *-e* ens dóna la mateixa informació que el pronom *jo* (emissor, primera persona del singular).

El verb també es diferencia de l'adjectiu en el fet que, quan parlem, moltes voltes no diem el subjecte perquè és el mateix que el de l'oració anterior o és un nom de l'oració prèvia. Comprovem-ho:

Ahir, els jugadors van parlar amb l'entrenador, que els va dir que estigueren preparats per al pròxim partit.

En l'exemple, la concordança de la forma verbal *va dir* informa que el subjecte no és el mateix subjecte de l'oració anterior (*els jugadors*), sinó el nom *entrenador*, que és una tercera persona en singular. En canvi, la forma verbal *estigueren* ens permet deduir que el subjecte ha deixat de ser *l'entrenador* i torna a ser el nom en plural *els jugadors*.

2.5. EL GÈNERE

Resta per explicar el gènere. ¿Quin valor aporta a la teoria lingüística el concepte anomenat *gènere gramatical* en les gramàtiques romàniques? Les gramàtiques de les llengües romàniques intenten explicar el gènere dient que representa el sexe (siga femení o siga masculí). Però eixa proposta incorre en una anomalia metodològica significativa. Una definició pot tindre alguna excepció (que cal intentar justificar), però no pot tindre moltes més excepcions que verificacions. És ben sabut que els noms que representen conceptes, els noms que indiquen objectes (que són milers i milers), els noms que expressen plantes i la major part dels noms que es referixen a animals (insectes, rèptils, peixos, ocells, etc.) no indiquen ni un mascle ni una femella. Només en una part dels noms que

expressen persones (*cosina* i *cost*) i en algun nom aplicat a mamífers (*gata* i *gat*) el gènere gramatical té valor comunicatiu (informa si parlem d'una dona o d'un home, d'un animal femella o d'un animal mascle).

Per a solucionar eixa problemàtica, Saragossà (2005: 269-272) té en compte que el gènere està unit a dos factors: la pluralitat de conjugacions verbals i de declinacions que tenia el llatí, les quals (tant les conjugacions com les declinacions) no comunicaven res al receptor fa dos mil anys.

Partint de l'axioma que les llengües no creen formes inútils, podem considerar que en alguna època remota els parlants classificarien els verbs en quatre (o més) grups (anomenats *conjugacions*), potser per a facilitar l'aprenentatge i el domini dels verbs. Però al cap de segles o de mil·lennis, es decidiria que eixe factor havia deixat de ser important i, en conseqüència, el valor comunicatiu de cada grup verbal es perdria; ara bé, les formes es mantenen, de manera que tenim una pluralitat de formes sense valor comunicatiu. Així, les tres formes del valencià *pensà*, *entengué* i *preferí* (acabada cada una en una vocal diferent) expressen el mateix concepte: tercera persona del singular del pretèrit perfet.

El mateix procés hi ha hagut en els noms, cosa que és previsible. Si un poble classifica els verbs en diversos grups, és normal que faça igual en els noms: s'organitzen en grups anomenats *declinacions*.

Quan es realitzen els primers estudis gramaticals del llatí, probablement ja havien desaparegut els valors que representaria cada declinació i cada conjugació. Eixa desaparició també ajudaria a entendre que ordenaven les declinacions i les conjugacions per l'obertura de les vocals que les expressaven: la primera corresponia a la vocal *a* (el nom *mensa*, o el verb *amare*) i les darreres eren per a les vocals més tancades, la *i* i la *u* (com ara el nom *dies* / *diei* o el verb *audire*).

Davant d'unes formes que no expressaven cap concepte, els parlants reaccionen tendint a desfer-se de les formes inútils. Però una llengua no pot canviar de colp; el procés pot durar milers d'anys. En les flexions verbals, hem passat de

quatre a tres, i en cada llengua romànica s'han produït moltes evolucions en cada flexió verbal. En el cas de les declinacions, l'evolució ha sigut més forta. De les cinc declinacions que tenia el llatí clàssic, en l'evolució cap a les llengües romàniques han anat reduint-se progressivament. Primer, els pocs noms de la quarta declinació (CORNU/CORNUS) passen a la segona; i els de la cinquena (RES, REI) van a parar a la tercera. El resultat és que el llatí tardà es reduïx a tres declinacions: la primera (ROSAM, *rosa*), la segona (FOCUM, *foc*) i la tercera (PONTEM, *pont*). Entre el llatí tardà i les llengües romàniques actuals, l'evolució bàsica ha sigut que els noms de la tercera declinació s'han repartit entre la primera i la segona (FONTEM: a la primera; PONTEM a la segona).

I bé, ¿què és el concepte que les gramàtiques romàniques anomenen *gènere gramatical* sinó la perduració de dos declinacions del llatí (la primera i la segona)? La primera declinació (que tenia com a marca la vocal *-a*) l'anomenem *gènere femení*; i el resultat de la segona declinació (que tenia en llatí la vocal *-o*) rep el nom de *gènere masculí*.

Lliguem caps. Si les declinacions llatines ja havien perdut el valor comunicatiu fa dos mil anys, pareix obvi que el resultat actual seguirà en la mateixa situació.

Ara bé, davant d'una dualitat amb milers i milers de formes inútils (els noms de les declinacions primera i segona del llatí), els parlants decidíem traure utilitat en una part dels noms, la qual és molt reduïda. En concret, es veu que el llatí tenia inicialment molt poques parelles en què una forma de la primera declinació indicava una dona (*dea, filia*) i la forma de la segona declinació representava un home (*deus, filius*). A partir d'eixa situació, les llengües romàniques han anat augmentant-les al llarg de la història.

Ara, ja podem entendre el fet que, en la immensa majoria de noms, l'expressió *gènere gramatical* no indica cap concepte; i només en una minoria indica el sexe.

3. ¿PER QUÈ LA MORFOLOGIA O FLEXIÓ POT SER ENORME, REDUÏDA I FINS I TOT POT DESAPARÈIXER?

3.1. FORMES SINTÈTIQUES I FORMES ANALÍTIQUES

Ens queda per tractar una qüestió important: per quin motiu la morfologia o flexió és una part de la teoria lingüística que varia molt, ja que hi han llengües que en tenen molta, llengües que en tenen poca i llengües que no en tenen, dites habitualment *llengües aïllants*. A més, l'evolució va regularment en la mateixa direcció: reduint progressivament la morfologia o flexió. L'explicació d'eixa qüestió ens aprofitarà per a comentar un concepte de la flexió que existia en llatí i ha desaparegut en les llengües romàniques, el cas.

Des d'una concepció universal de les llengües, el caràcter variable de la morfologia és un problema greu. Per a intentar resoldre'l, ens preguntem per quin motiu en una mateixa llengua hi han les dualitats presentades al principi: al costat de *tu pensaves*, tenim *tu havies pensat*. En *tu pens-av-es*, trobem l'orde "verb + temps i concordança"; en *tu havi-es pensat* hi ha l'orde contrari, "temps i concordança + verb". A més, en un cas aglutinem gràficament els components (*pensaves*), i en l'altre, els separem (*haves pensat*). La proposta habitual consisteix en afirmar que en la flexió verbal hi han "formes simples i formes compostes"; però hi han els mateixos conceptes (verb, temps i concordança), de manera que les dos construccions són igual de simples (o igual de compostes).

Fora de les llengües romàniques, també hi ha la mateixa dualitat, com ara el pretèrit perfet de l'anglès (*you wanted*) contra el futur (*you will want*). En el cas del valencià, la dualitat que estudiem apareix en un temps, el pretèrit perfet. Així, al costat de *Torní ahir* hi ha *Vaig tornar ahir*.

Sempre es dona el cas que les formes aglutinades (*pensaves, wanted, torní*) són més antigues que aquelles en què separem els components i els conceptes de la flexió van davant del verb (*havia pensat, will want, vaig tornar*).

Fixant-se en la cronologia, A. Saragossà ha mirat cap a l'origen de les llengües per a intentar aclarir l'enigma. Encara que no tenim dades empíriques sobre el procés de creació de llengües, podem fer argumentacions simples i versemblants. Seguint el principi pedagògic i alhora científic que les persones anem de les coses simples i elementals a les complicades, podem deduir que primer parlàriem dient noms només. Un exemple real que aporta Saragossà és el següent: el metge posa a la seua filla una injecció per sorpresa, esclata a plorar i diu a son pare la primera oració amb més d'un nom: *¡Home pupa cul!*, és a dir, *el metge m'ha fet pupa en el cul*. Posteriorment, vindrien els verbs (sense el temps): *Xiquet menjar = el xic vol menjar*; també, creariem algun adjectiu quantitatiu i qualificatiu: *¡Molts cavalls! = Veig molts cavalls, ¡Bou gran! = Veig un bou molt gran*.

Molt posteriorment, les persones intentaríem expressar el temps i les relacions locatives entre els objectes (*dins, fora, prop, lluny, davant, darrere, dalt, baix, etc.*). ¿De quina manera podíem expressar eixes nocions? Saragossà apel·la a un altre principi cognitiu: les persones creem a partir de les coses que ja hem creat. En el cas del verb, començarien a aparéixer les formes de la flexió verbal: *pens-ava, pens-arem, etc.* Per a explicar la unió entre el temps i el verb, podem recordar unes paraules ja dites (§2.2): si volem saber si una entitat ha canviat o perdura (que és el valor bàsic dels verbs), hem de comparar eixa entitat en dos moments de la seua existència, i deduir si ha canviat o si no ha canviat.

En les relacions locatives, actuaríem de la mateixa manera. Com que eixos conceptes s'apliquen al nom, modificariem el final dels noms per a expressar-los. Com és sabut, eixa manera d'actuar fa que sorgisquen els *casos*. Com ja hem notat, la dualitat *filiae* i *de filla* és exactament com *pens-àrem* i *vàrem pensar*. En les formes més antigues, modifiquem el final del verb (*pens-àrem*) i el final del nom (*fili-ae*). En les formes modernes, l'expressió del temps i de les relacions

locatives entre els noms apareix davant del verb (*vàrem pensar*) i davant del nom (*de la filla*).

Quant als adjectius, la forma comparativa de l'adjectiu llatí *fort-em* era *fortior-em*. En canvi, en les llengües romàniques és *més fort*.

Saragossà anomena a les formes més antigues, *sintètiques* (*filiae, pensàrem*), nom vinculat a l'aglutinació gràfica i a la dificultat que hi ha a voltes per a trobar l'expressió de cada concepte. A les formes més modernes, els podem dir *analítiques* (*de la filla, vàrem pensar*), ja que separem els components i sabem quina forma és l'expressió de cada noció. Amb eixos dos conceptes (*formes sintètiques* i *formes analítiques*), podem definir dos manifestacions de la categoria sintàctica relacionant, els casos i les preposicions. Els casos són la manera sintètica de manifestar-se la categoria relacionant (*filiae*); les preposicions són la manera analítica d'expressar la categoria relacionant (*de filla*).

El panorama descrit obliga a fer-nos esta pregunta: ¿per quin motiu els pobles arriba un moment que comencen a crear les formes analítiques i, correlativament, van suprimint formes sintètiques? Hem vist que podem explicar d'una manera prou simple com deguérem crear les formes inicials, les sintètiques. Mirem ara si podem fer claror sobre la creació de formes analítiques.

3.2. CAUSA DE LA CREACIÓ DE LES FORMES ANALÍTQUES

Saragossà nota que l'expressió dels casos és fàcil quan n'hi han pocs. Inicialment, les relacions locatives serien interioritat, adjacència i exterioritat. Però les llengües anirien creant més i més valors locatius. És fàcil que un idioma cree una vintena de relacions locatives. Per tant, a mesura que una llengua tindria més i més casos, cada volta seria més difícil expressar eixes nocions modificant el final del nom.

En els verbs, és encara més clar. Una llengua que haja creat huit temps³ i que tinga sis formes en cada temps (una per persona gramatical), necessita 48 formes ($8 \times 6 = 48$), cosa que significa fer 48 modificacions al final d'un verb. Com podem comprovar, a mesura que les llengües anirien desenvolupant-se cada volta seria més difícil expressar els conceptes nous modificant el final dels noms i el final dels verbs.

Per a explicar a quina opció vàrem recórrer fa milers d'anys, hem d'assenyalar que el segon component de les construccions sintètiques té un cos fonètic curt: sovint, un fonema, dos fonemes, tres... Així, el genitiu llatí només en tenia u (*fili-a-e*; la *a* indicava que era un nom de la primera declinació). A més, els parlants no són conscients del valor que té el segon component de les formes sintètiques. Si li preguntem a un valencià què vol dir *areu*, dirà que per a ell no vol dir res. En canvi, si li preguntem què significa *vàreu* probablement ens dirà que *vàreu* aprofita per a parlar del passat: *Vosaltres vareu fer abir això*. Semblantment, si poguérem preguntar a un llatí què vol dir qualsevol terminació casual, no entendria res. En canvi, qualsevol valencià sap què vol dir la preposició *per* (tres fonemes), o *dins* (quatre fonemes). Igual passa en anglés. Si preguntem a un anglòfon què vol dir *ə*, no entendreà res. No cal dir que *ə* és el so que apareix després de *long* en *longer*. En canvi, un anglòfon probablement sí que entendreà què vol dir *mo*: (*more*), la forma analítica d'expressar la comparació.

Eixes observacions permeten fer esta proposta: quan l'expressió dels casos i dels temps anava complicant-se cada volta més, els parlants decidixen que la creació de més casos i de més temps tindrà una forma amb dos característiques noves; en primer lloc, serà independent de la forma dels noms i dels verbs; i en segon lloc, tindrà més cos fonètic com a regla general. Hem arribat a les formes analítiques. Saragossà apunta que el canvi d'orde que presenten respecte a les formes sintètiques està lligat a fets sintàctics, cosa que se'n ix de l'objecte d'estudi d'este treball.

3 Quatre simples (present, pretèrit, futur i potencial) i quatre anteriors (*he pensat, havia pensat, hauré pensat, hauria pensat*)

Hem de notar que les formes analítiques simplifiquen les llengües. Adés, hem dit que una llengua que tinga huit temps necessitarà 48 formes sintètiques (sis per cada temps). En canvi, quan una llengua arriba al final de l'evolució en necessita molt més poques. En concret, en necessitarà una per al verb, huit per als temps i sis per a la concordança. En total, 15 formes. Hem passat de 48 formes a 15.

En el punt en què ens trobem, podem explicar d'una manera clarament objectiva per quin motiu la flexió verbal de l'anglès (que és predominantment analítica) és més simple que la flexió verbal de les llengües romàniques, en les quals hi han tantes formes sintètiques com analítiques. En l'apartat següent, comentarem que en la flexió del nom habitualment també hi ha simplificació quan els parlants canvien formes sintètiques per formes analítiques.

3.3. FORMES SINTÈTIQUES, DECLINACIONS I CONJUGACIONS

Resumim per a seguir avançant. El recorregut que hem fet ens ha possibilitat realitzar una proposta sobre quines serien les quatre fases que hi haurien en la creació de les llengües:

5. Quatre fases en la creació i desplegament de les llengües
 - a. Al principi, les oracions només tindrien noms (un nom, dos noms, tres noms...; oració real: *Home pupa cul*).
 - b. Al costat dels noms, apareixerien verbs i algun adjectiu (qualificatiu i, sobretot, quantitatiu).
 - c. Creació dels casos, dels temps verbals sintètics i de la intensificació sintètica de l'adjectiu.
 - d. Per quin motiu el creixement del procés anterior (c) acaba sent impracticable.
 - i. Efecte: aparició de les preposicions i de les formes verbals analítiques.

Per a entendre millor la creació de les formes analítiques (5d.i), Saragossà nota que les formes sintètiques van unides a les declinacions i a les conjugacions en les llengües que en tenen. Ja sabem que eixos dos conceptes impliquen classificacions antigues dels noms i dels verbs, que els parlants tendixen a reduir progressivament quan ha desaparegut el valor de la classificació. I bé, si unim les declinacions i les conjugacions a les formes sintètiques comprendrem quanta complexitat innecessària impliquen.

En els casos, allà on les llengües romàniques tenen la preposició *de* (una forma només) el llatí tenia cinc formes diferents per al cas genitiu, una per a cada declinació. En la flexió verbal, una llengua que diferencie sistemàticament les conjugacions, si té huit temps i tres conjugacions, no necessitarà 48 formes. En tindrà $48 \times 3 = 144$ formes, contra les 15 que necessita una llengua analítica que tinga una conjugació només:

6. Formes i conceptes. Exemple: llengua amb 8 temps i 3 conjugacions

a. Expressió sintètica: 8×6 persones gram. = 48 formes \times 3 conj. = 144 formes

b. Expressió analítica: 1 verb + 8 temps + 6 pronom per a la conc. = 15 formes

Realment, és ben comprensible que les llengües procuren canviar sempre que poden formes sintètiques per formes analítiques, ja que en una part de les llengües hi ha una simplificació espectacular (sobretot si tenen una pluralitat de declinacions i de conjugacions).

3.4. REDUCCIÓ DE LA MORFOLOGIA O FLEXIÓ, FINS A LA DESAPARICIÓ

Ara, ja podem entendre per què la morfologia o flexió varia en les llengües. També, per quina raó tendix a anar reduint-se i per quin motiu hi han llengües sense flexió o morfologia.

Per a comprendre eixa problemàtica (que és tan important per a arribar a una visió universal de la teoria lingüística), preguntarem si algun lingüista posa les preposicions en l'objecte d'estudi de la morfologia o flexió. Ja sabem que la resposta és negativa. En canvi, si ara preguntem si els casos són propis de la flexió, trobarem que tots els lingüistes diuen que sí que hi pertanyen. Ara bé, darrere dels casos i de les preposicions hi ha la mateixa categoria sintàctica: aquella que permet unir un nom a un altre.

La incertitud que tenim davant és fàcil d'aclarir: d'una manera rigorosa, només pertanyen a l'objecte d'estudi de la morfologia o flexió les formes sintètiques (els casos), però no les analítiques (les preposicions). Si a això afegim que les llengües van canviant progressivament formes sintètiques per formes analítiques, convindrem que és del tot coherent que hi hagen llengües amb molta flexió (com ara el llatí clàssic), llengües amb poca flexió (com ara l'anglès actual) i llengües sense flexió (com ara el xinès).

Però la naturalesa de les llengües és la mateixa en totes (el xinès, l'anglès i el llatí). Només canvia la manera d'expressar els conceptes. Probablement, el problema és haver pensat que una paraula seria «allò» que apareix entre dos buits gràfics, de manera que en les formes sintètiques (*filiae, fortior, amauimus*) hi hauria una paraula, mentres que en les formes analítiques n'hi haurien dos (*de filla, més fort, hem estimat*). Però en els dos casos hi han les mateixes paraules (sempre dos). Com recorda Saragossà (e.p: §3), els diccionaris indiquen que les propietats definitòries de les paraules són dos: pertànyer a una categoria sintàctica i tindre un contingut semàntic.

Convé notar que la morfologia o flexió no estudia el valor comunicatiu d'una part dels conceptes lingüístics d'una llengua, a diferència del que fan les altres parts de la teoria lingüística, sinó només la manera com els expressem (sempre al final del nom, de l'adjectiu i del verb, i predominantment amb pocs fonemes i amb poca consciència dels parlants).

Els lectors d'este treball sentiran inquietud, cosa comprensible, ja que ací no hem tractat quins processos es produïxen des del moment que les llengües casuales comencen a crear «preposicions». En les seues classes, Saragossà explica que les llengües no poden canviar de colp. En conseqüència, quan una llengua comença a crear preposicions i n'aplica una, també recorre a un cas. Això comporta que, per a subordinar un nom, els parlants recorren a dos senyals, un cas i una preposició, com ara el llatí *AD PONTEM* (preposició *ad* i cas acusatiu). En eixe estadi, hi ha una complicació innecessària. Per a arribar a l'estadi amb només preposicions, els casos van reduint-se i adquirint un valor més general. Com ara, l'acusatiu llatí implicava acostament (*uadere in carcerem*), mentres que l'ablatiu indicava separació (*exire ab carcere*).

Per a entendre les llengües, hem de focalitzar o bé l'estadi en què només hi han casos, o bé l'estadi en què només hi han preposicions. Si volem entendre el concepte *cas* focalitzant un estadi lingüístic que també té preposicions (com ara el llatí clàssic), fracassarem.

7. Llengües que es troben en una evolució: per a entendre-les, hem de focalitzar el punt inicial o el final. Aplicació a la categoria sintàctica relacionant
 - a. Punt inicial: només casos
 - b. Punt final: només preposicions

És probable que el fet de no tindre en compte eixa observació haja provocat que les definicions habituals del concepte *cas* siguen poc clares.

3.5. GRAMÀTIQUES AMB FORMES SINTÈTIQUES I FORMES ANALÍTIQUES

Quan una llengua té formes sintètiques i formes analítiques en la flexió del nom, del verb o de l'adjectiu, és comprensible que les seues gramàtiques les agrupen. Seria molt poc pedagògic que una gramàtica d'una llengua romànica estudiara les formes verbals sintètiques (*pensem*) en un lloc i les analítiques (*hem pensat*) en un altre. Però, naturalment, sí que han d'informar als lectors com de diferents són *pensem* i *hem pensat* (orde diferent dels conceptes i aglutinació o separació gràfica). I ho han de fer amb els conceptes dits (orde i grafia), no amb expressions sense sentit (*formes simples* i *formes compostes*).

4. CONCLUSIONS

El tractament de la morfologia en els manuals de secundària justifica este treball, que beu directament de les lliçons del professor i lingüista Abelard Saragossà, així com de la seua gramàtica. Amb esta proposta, hem intentat mostrar la possibilitat de tractar eixa part de la teoria lingüística d'una forma útil i aplicable.

Com que el llenguatge és un mitjà de comunicació creat per les persones, hem partit del principi que l'estudi de qualsevol concepte lingüístic ha d'explicar quin valor aporta a la comunicació lingüística. També, hem considerat la concepció històrica de la morfologia, flexió o accidents gramaticals. La proposta a què hem arribat permet prescindir de tota la terminologia lligada a la morfologia del morfema, la majoria introduïda sense definir-la (Saragossà 2015: §4).

El camí que hem traçat és el següent: en primer lloc, hem definit els conceptes bàsics de l'objecte d'estudi de la morfologia (§2), deixant el gènere per al final

(§2.5) perquè és el concepte més complicat dins de la morfologia. A continuació, en una altra secció (§3), hem intentat aclarir una característica molt inquietant de la morfologia o flexió: el fet que varia molt, ja que hi han llengües que en tenen molta, llengües que en tenen poca i llengües que no en tenen.

També, hem intentat explicar el motiu pel qual l'evolució tendix a reduir progressivament esta part de la teoria lingüística. Per a abordar eixe tema, hem estudiat les dos nocions que constituïxen el nervi central de la morfologia: la dualitat formes sintètiques (expressió al final del nom, el verb i l'adjectiu: *ferrí, pensàrem, fortior*) i formes analítiques (expressió davant i separació gràfica: *de ferro, vàrem pensar, més fort*). El tractament de la qüestió ens ha aprofitat per a comentar un concepte de la flexió que existia en llatí i ha desaparegut en les llengües romàniques, el cas. Realment, el camí seguit dóna suport a la concepció universal de les llengües.

Hem assenyalat que, per raons didàctiques, si una llengua té formes sintètiques i formes analítiques (com passa en les llengües romàniques i en les germàniques) és convenient que les gramàtiques les agrupen en la flexió. Però, han d'informar als lectors sobre les diferències (l'orde dels conceptes i l'aglutinació o separació gràfica, *pensem i hem pensat*). En canvi, és preferible evitar *formes simples* i *formes compostes*.

Tenint en compte que és positiu que les investigacions acaben plantejant nous temes d'estudi, observarem que és necessari seguir mirant si les teories lingüístiques en què ens basem els docents són objectives i coherents. La reflexió crítica sobre eixe tema és fonamental. Per una altra banda, hem de centrar la nostra mirada en el procés anomenat *transposició didàctica*⁴, en la manera de treballar

4. Concepte proposat per Verret (1975), que més tard reprén Chevallard i el situa al centre de la problemàtica didàctica. Seguint la formulació de Chevallard (1985, 1991), el procés consistix en seleccionar entre els continguts que les teories científiques elaboren, els que es consideren aptes i necessaris per a l'ensenyament; a més, els continguts s'han de presentar als alumnes de manera que els puguem entendre i assimilar (Camps *et al.* 2005: 104).

l'objecte d'ensenyament (la morfologia) i en com comprenen i assimilen els alumnes les nocions ensenyades en classe.

Este treball i «Els conceptes morfològics bàsics en l'ensenyament mitjà: actuacions habituals», d'Abelard Saragossà, han tractat la primera qüestió: la teoria lingüística en què es basa l'ensenyament de la morfologia en secundària. Hem deduït que és poc coherent, i per això hem proposat una alternativa, que té com a marc la concepció de la tradició europea. Per a seguir avançant, a banda de reflexionar sobre quins continguts són necessaris (o més adequats) en l'ensenyament mitjà i de quina manera els hem d'ensenyar (temes sobre els quals reflexionen didactes de la llengua), seria interessant ocupar-nos d'una qüestió menys estudiada: a través d'una investigació d'aula, deduir quines nocions de la morfologia o flexió han assimilat els alumnes, quines idees s'ha format, com les han construïdes i si eixes idees són adequades per a comprendre la comunicació lingüística.